

SPRIEVODCA NÁVŠTEVOU LEKÁRA U PACIENTOV S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA

PRE RODIČOV A ZDRAVOTNÍCKYCH PRACOVNÍKOV

NADÁCIA VÚB

SPRIEVODCA NÁVŠTEVOU LEKÁRA U PACIENTOV S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Táto publikácia vznikla za grantovej podpory
nadácie VÚB a projektu Každé dieťa má šancu.

Na tvorbe spolupracovali:

PaedDr. Ivana Králiková, RBT

Srdce Autizmu, o.z.

Mgr. Ivana Trellová, PhD., BCBA

Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Srdce Autizmu, o.z.

Jazyková korektúra: **Mgr. Mária Kopčíková**

Oponent: **Doc. MUDr. Katarína Babinská, PhD., MSc.**

Rok vydania: 2024

Dostupné na: www.srdceautizmu.sk

www.acva.sk

OBSAH

1. Pre koho je kniha určená?.....	4
2. Čo je autizmus?.....	5
3. Komorbidity - pridružené ochorenia.....	6
4. Bariéry v zdravotnej starostlivosti u detí s autizmom.....	8
5. Lekárske vyšetrenia a ich špecifiká u detí s autizmom..	14
6. Ako sa pripraviť pred návštevou lekára?.....	17
7. Čo použiť počas návštevy lekára.....	24
8. Relaxačné techniky a ich použitie.....	29
9. Tipy pre lekárov a zdravotníckych pracovníkov.....	31
10. Tipy pre rodičov	34
11. Ako posilniť úspešné absolvovanie lekárskeho vyšetrenia?	36
12. Príloha: Vstupný dotazník pre príjem pacienta s poruchou autistického spektra	38
13. Zdroje	40

PRE KOHO JE SPRIEVODCA URČENÝ?

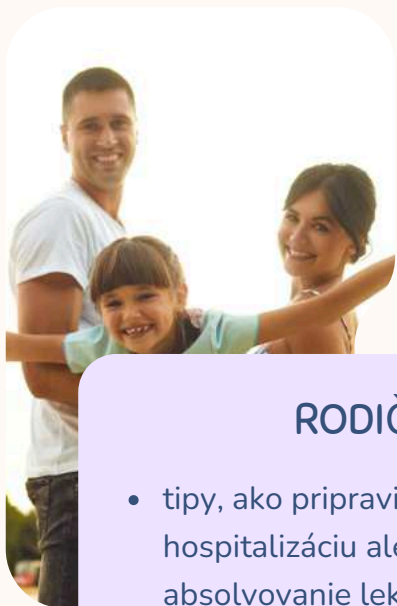

Táto príručka je určená všetkým rodičom, lekárom a zdravotníckym pracovníkom, ktorí poskytujú zdravotnú starostlivosť deťom s poruchou autistického spektra (PAS).

Autizmus je heterogénna porucha, pri ktorej je spektrum symptómov značne variabilné. Lekári a zdravotnícki pracovníci by mali preto pristupovať k deťom s poruchou autistického spektra individuálne.

Príručka obsahuje *základné informácie o poruchách autistického spektra, o ich špecifikách a vplyve na priebeh lekárskeho vyšetrenia*. Rovnako ponúka *tipy a návrhy pre rodičov a lekárov tak, aby bol priebeh vyšetrenia alebo hospitalizácie pre dieťa čo najviac príjemný.*

ČO NÁJDETE V PRÍRUČKE?

RODIČIA

- tipy, ako pripraviť dieťa na hospitalizáciu alebo na absolvovanie lekárskeho vyšetrenia
- návrhy na podporu bezproblémového absolvovania vyšetrenia dieťaťa
- vstupný dotazník pre použitie v prípade hospitalizácie/vyšetrenia
- odporúčania, ako spolupracovať so zdravotníckym personálom
- odporúčania, ako hájiť záujmy svojho dieťaťa

ZDRAVOTNÍCKI PRACOVNÍCI

- základné informácie o poruchách autistického spektra a ich možnom dopade na priebeh lekárskeho vyšetrenia
- návrhy na vylepšenie priebehu lekárskeho vyšetrenia
- odporúčania, ako jasne a zrozumiteľne vysvetliť rodičom a deťom základné informácie o priebehu lekárskeho vyšetrenia
- ako efektívne spolupracovať a akceptovať rodičov detí s PAS

ČO JE AUTIZMUS?

Autizmus je pervazívna vývinová porucha, ktorá sa vyznačuje širokou škálou symptomatológie. V dôsledku vrodeného postihnutia kognitívnych funkcií, ktoré majú dopad na komunikáciu, sociálnu interakciu a symbolické myslenie, dochádza k tomu, že **dieťa nedokáže vyhodnocovať informácie rovnakým spôsobom ako jeho neurotypickí rovesníci**. Zjednodušene môžeme povedať, že jednotlivец dobre nerozumie tomu, čo vidí, počuje a prežíva.

AKÁ JE PREVALENCIA AUTIZMU?

Ako uvádzajú výskumy z Ameriky a Ázie, výskyt osôb s autizmom je v súčasnosti približne 1 %. Momentálne nepoznáme presné epidemiologické údaje o prevalencii autizmu na Slovensku, no predpokladá sa, že hodnoty sú podobné ako vo svete, a to 1 – 2 % z celej populácie (Hnilicová, Ostatníková, 2018). Aktuálna prevalencia autizmu je **1 zo 36 detí** (Maenner et al., 2023). To znamená, že **vysoké percento detí, ktoré prichádzajú do nemocníc, ambulancií lekárov alebo iných zdravotníckych zariadení, môže mať nejakú formu autizmu a s tým spojené senzorické a komunikačné ťažkosti, ktoré je potrebné identifikovať a porozumieť im.**

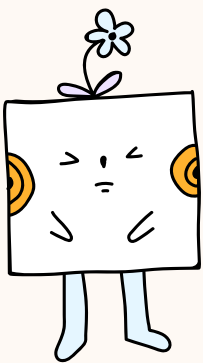
U detí s PAS je až 9-násobne vyššia pravdepodobnosť v porovnaní s ich rovesníkmi, že navštívia pohotovosť kvôli zdravotným problémom a majú až o 20 % vyššiu pravdepodobnosť, že kvôli ich zraneniam budú aj hospitalizované (Kalb et al., 2012).

KOMORBIDITY – PRIDRUŽENÉ OCHORENIA

U detí s autizmom je **vyšší výskyt komorbidít v porovnaní s ich neurotypickými rovesníkmi** (Khachadourian et al., 2023). Autizmus je heterogénna porucha, ktorej prejavy môžu byť od miernych až po závažné. *Je možné, že dieťa so strednou alebo ťažkou symptomatikou autizmu bude mať vyšší výskyt pridružených ochorení, ktoré si budú vyžadovať viac lekárskech vyšetrení.*

Medzi **najčastejšie komorbidity**, ktoré sa pri poruchách autistického spektra vyskytujú patrí:

- **epilepsia**
- **ochorenia gastrointestinálnej sústavy**
- **psychiatrické poruchy ako úzkosti, obsedantno-kompulzívna porucha, ADHD, depresie, agresívne alebo sebapoškodzujúce správanie.**

Štúdie ukazujú, že až 44 - 83 % detí s poruchou autistického spektra trpí poruchami spánku.

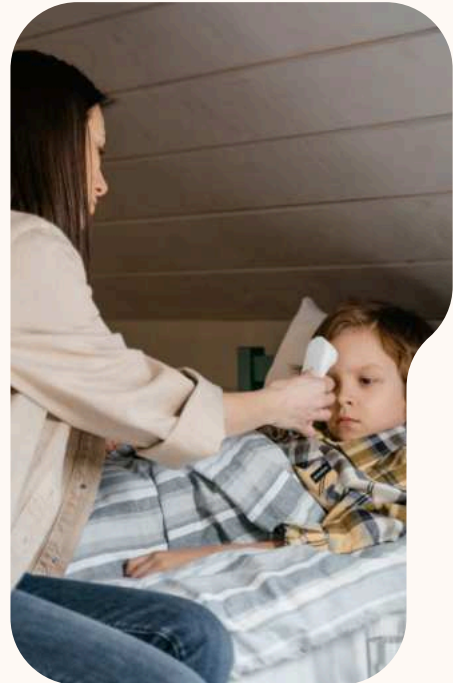
Podľa nového vydania MKCH-11 (ICD, 2024*) sa pri poruchách autistického spektra uvádza, či je prítomná porucha intelektu, ako aj miera narušenia v komunikácii. Práve veľké rozdiely v prejavoch medzi osobami s PAS môžu spôsobiť nedorozumenie medzi lekármi a rodičmi. **Nie každé dieťa musí mať problémy s komunikáciou - dieťa môže byť neverbálne, ale s veľmi dobrým porozumením toho, čo mu je povedané alebo naopak zhovorčivé a schopné podrobne rozprávať o svojich záujmoch, no bez dostatočného porozumenia inštrukciám.**

* ICD-11 Dostupné na: <https://icd.who.int/browse/2024-01/mms/en#437815624>

KOMORBIDITY – PRIDRUŽENÉ OCHORENIA

Poskytovatelia zdravotnej starostlivosti by mali čo najviac potrebných informácií vyjadriť takým spôsobom, ktorý bude pre dieťa najľahšie pochopiteľný. **Naučiť sa, ako prispôbiť svoj prístup ku každému dieťaťu, je dôležité pre optimalizáciu výsledkov nielen pre lekárov, ale aj pre samotné dieťa.**

Neliečené pridružené ochorenia môžu negatívne vplyvať na výchovu a vzdelávanie, komunikáciu a sociálnu integráciu osôb s PAS. Odborníci sa zhodujú, že pri podozrení na akúkoľvek pridruženú poruchu alebo ochorenie, je nevyhnutná okamžitá návšteva lekára (Ostatníková a kol., 2014).

Ak rodič spozoruje náhle zmeny v správaní dieťaťa, môže to byť indikátor ochorenia či bolesti. *Napríklad dieťa, ktoré hryzie seba alebo iných, aj keď to nikdy predtým nerobilo, môže mať problémy so zubami alebo dieťa, ktoré si z ničoho nič začne udierať hlavu, môže mať silné bolesti hlavy.*

BARIÉRY V ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI U DETÍ S AUTIZMOM

Pre PAS je typická vysoká variability symptómov, ktoré sa môžu prejavovať v rôznej miere. Každá osoba s autizmom je preto svojim spôsobom jedinečná. Stretávame osoby, ktoré vokálne nekomunikujú (t.j. hovorenou rečou), a zároveň potrebujú pomoc pri každodenných činnostiach, a tiež také osoby, ktoré nepotrebujú žiadnu výraznú pomoc okolia a sú takmer samostatní. Charakteristické pre všetkých sú však deficity v troch základných oblastiach (uvádzame v súlade s MKCH10):

KOMUNIKÁCIA

SOCIÁLNA INTERAKCIA

PREDSTAVIVOSŤ A HRA

AKO VPLÝVAJÚ DEFICITY V KOMUNIKÁCII NA PRIEBEH VYŠETRENIA?

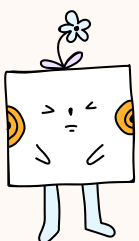

- Jedna z troch oblastí, ktorá je pri PAS narušená, je oblasť komunikácie. Ako v rovine expresívnej (dieťa nedokáže vyjadriť a popísať miesto bolesti alebo jeho intenzitu, symptómy a pod.), tak aj v rovine receptívnej (dieťa nerozumie inštrukciám, ako napr. „otvor ústa“, „urob päšť“).
- U detí s PAS sa často objavujú echolálie, kedy dieťa opakuje frázy alebo vety, ktoré počulo.
- Problémy v oblasti komunikácie vedú k vyššej frustrácii dieťaťa, čo môže vyústiť do problémového správania.

Práve kvôli ťažkostiam vo vyjadrovaní sa a problémom s porozumením by mali dospelí prispôbiť úroveň a formu svojej komunikácie tak, aby jej deti s autizmom boli schopné v rámci svojich možností porozumieť.

AKO KOMUNIKOVAŤ S DEŤMI S AUTIZMOM?

- ★ Vhodné je používať krátke a jasné vety, otázky alebo inštrukcie (napr. „Zdvihni si tričko“, namiesto „Mohol by si si, prosím, zdvihnúť tričko?“).
- ★ Je lepšie vyhýbať sa veľkému počtu otázok.
- ★ Je vhodné uprednostňovať skôr pozitívnu formu komunikácie a zdôrazňovať žiaduce správanie (napr. „Páči sa mi ako si ku mne prišiel.“ namiesto „Nebehaj tu.“).
- ★ Lekár a zdravotnícki pracovníci môžu používať alternatívne formy komunikácie, ktoré dieťa využíva (gestá, posunky, obrázky...), prípadne mať k dispozícii iné typy vizuálnej podpory.
- ★ Je vhodné hovoriť pokojným hlasom a nepoužívať odbornú terminológiu.
- ★ Odporúča sa minimalizovať počet dotykov a ponechať dieťaťu čo najväčší osobný priestor (ak je to možné).
- ★ Spôsob, akým dieťa komunikuje naznačuje úroveň jeho porozumenia (napr. ak používa 1-2 slovné frázy, pravdepodobne rozumie jednoduchým dvojslovným inštrukciám a je menej pravdepodobné, že bude schopné vykonať zložité pokyny).

Podľa Kopecký et al. (2013) iba 19 % detí s autizmom používa na vyjadrenie bolesti hovorenú reč. Súčasne, až 27 % vyjadruje bolesť sebaagresívnym alebo agresívnym správaním a 32 % krikom alebo plačom.

KOMUNIKÁCIA

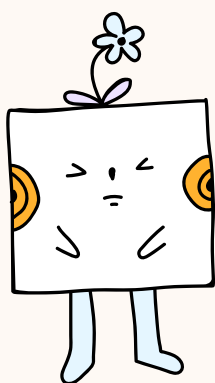
SOCIÁLNA
INTERAKCIA

PREDSTAVIVOSŤ A
HRA

AKO VPLÝVAJÚ DEFICITY V SOCIÁLNEJ OBLASTI NA PRIEBEH VYŠETRENIA?

- Preplnené čakacie miestnosti sú pre dieťa s autizmom často **zdrojom senzorického preťaženia**.
- Interakcia s novou, pre dieťa s neznámou osobou môže zvýšiť výskyt únikového správania z neznámeho. Preto, ak je možné, **uskutočnite krátku návštevu lekára ešte pred daným vyšetrením.** Je pravdepodobné, že interakcia s lekárom počas vyšetrenia bude potom lepšia.
- Dlhé čakacie doby môžu vyvolať problémové správanie u detí s autizmom, či už z dôvodu limitovaných možností aktívneho zapojenia sa do činností (nuda), alebo z neporozumenia sociálnym pravidlám.

Až 90 % detí s autizmom prejavuje neprimeranú reakciu na zmyslové podnety, čo môže mať za následok zvýšenú úzkosť, a s tým spojené aj problémové správanie (Leekam et al., 2007).

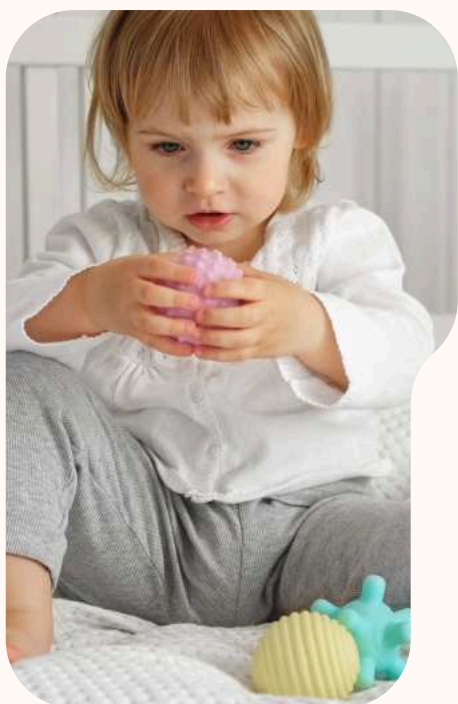
KOMUNIKÁCIA

SOCIÁLNA
INTERAKCIA

PREDSTAVIVOSŤ A
HRA

AKO VPLÝVAJÚ DEFICITY V OBLASTI PREDSTAVIVOSŤI NA PRIEBEH VYŠETRENIA?

- Nežiaduce správanie môže byť vyvolané narušením rutín, blokovaním prístupu k obľúbenej veci, návštevou nového prostredia, ale aj dlhým čakaním v čakárni.
- U hypersenzitívnych detí, ktoré vnímajú vonkajšie stimuly omnoho intenzívnejšie ako ostatní ľudia, môže napr. *silné svetlo, pípanie prístrojov, fyzický dotyk, vône a zápachy dezinfekcie, hluk v čakárni, plač iných detí alebo teplota v miestnosti*, vyvolať negatívne reakcie.
- Ak je napr. nutné absolvovať jedno vyšetrenie v inej miestnosti, dieťa s PAS nemusí pochopiť situáciu a to, že nejde domov, ale na ďalšie vyšetrenie.

BARIÉRY V ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI U DETÍ S AUTIZMOM

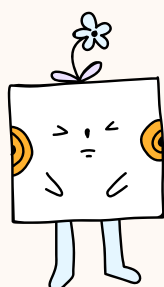
Zdravotné vyšetrenia detí s autizmom môže komplikovať viacero bariér. Tieto bariéry súvisia nielen so samotnou diagnózou, ale aj s priestorom zdravotníckeho zariadenia, či vedomosťami a skúsenosťami v oblasti porúch autistického spektra, ktorými zdravotnícky personál disponuje.

Bariéry súvisiace so zdravotníckym personálom z pohľadu rodiča (Wilson & Peterson, 2018):

- Nízke porozumenie špecifikám porúch autistického spektra.
- Slabá komunikácia s rodinou pred plánovaným vyšetrením.
- Nízka miera spoločného rozhodovania o prístupe k dieťaťu s autizmom počas vyšetrenia.

Procedúry ako odber krvi, vyšetrenie uší, výtery z nosohltanu alebo hrdla, očkovanie či dentálne vyšetrenia sú pre dieťa s autizmom nepríjemnou a stresovou situáciou.

BARIÉRY POČAS VYŠETRENIA ZO STRANY ZDRAVOTNÍCKEHO PERSONÁLU A RODIČA

ZDRAVOTNÍCKY PERSONÁL	RODIČ
1. Problémové správanie dieťaťa	1. Slabé porozumenie špecifikám autizmu zo strany zdravotníckeho personálu
2. Nespolupráca zo strany dieťaťa	2. Problémové správanie dieťaťa
3. Strach dieťaťa z vyšetrenia	3. Zdravotnícke zariadenie (čakanie, svetlo, hluk)
4. Ťažkosti v komunikácii s dieťaťom	4. Rýchly priebeh vyšetrenia
5. Rozrušenosť alebo nervozita rodiča počas vyšetrenia	5. Ťažkosti v komunikácii dieťaťa
6. Strach dieťaťa zo zdravotníckeho personálu	6. Rozptýlenosť rodiča dieťaťom
7. Nesústredenosť rodiča dohliadajúceho na dieťa	

(Butlas et al., 2016)

Lekári a zdravotnícky personál majú limitované informácie o špecifických prejavoch autizmu. Naopak, rodič si svoje dieťa pozná a vie ako k nemu pristupovať. Lekár môže túto skutočnosť využiť a nasledovať odporúčania rodiča, ktoré často vedú k vyššej spolupráci dieťaťa s lekárom počas vyšetrení. Spolupráca rodiča s lekárom je kľúčová. Spoločnými silami vedia dospieť k zmenám, ako k dieťaťu pristupovať.

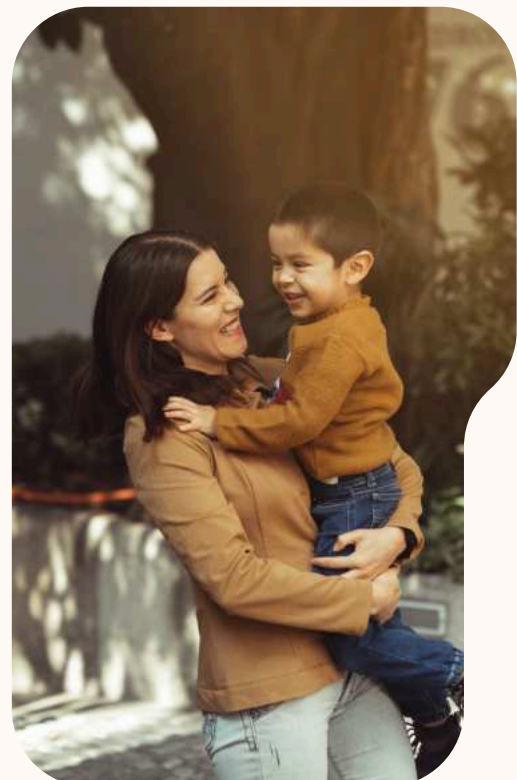
LEKÁRSKE VYŠETRENIA A ICH ŠPECIFIKÁ U DETÍ S AUTIZMOM

Vo všeobecnosti je u detí s poruchou autistického spektra v porovnaní s neurotypickými rovesníkmi **častejší výskyt rôznych zdravotných problémov** - ochorenia tráviacej sústavy, problémy so spánkom, stravovacie ťažkosti, ochorenia imunitného systému, epilepsia, potravinové alergie a intolerancie. Tie si vyžadujú pravidelnejšie návštevy u lekára a odborné vyšetrenia. **Vyšetrenia však nie sú len častejšie, ale v porovnaní s rovesníkmi aj trvajú dlhšie.** Súvisí to najmä s odmietaním dieťaťa podstúpiť vyšetrenia, nespolupráca s lekárom, či výskyt problémového správania.

Návšteva lekára je ako pre dieťa, tak aj pre rodiča stresovou situáciou. Od rodiča sa často očakáva, že jeho dieťa bude spolupracovať a bez problémov sa nechá vyšetriť. Rodič sa tak snaží nielen počúvať lekára a zapamätať si výsledky z vyšetrenia, ale súčasne upokojiť plačúce dieťa, ktoré chce z miestnosti odísť.

Pre dieťa s PAS nemusí byť náročné len samotné vyšetrenie lekárom, ale aj to, čo mu predchádza. Plná čakáreň ľudí, silné vône a pachy, hluk, osvetlenie, dlhé čakanie a rôzne stimuly môžu u hypersenzitívnych osôb s PAS vyvolať problémové správanie. Situáciu preto nezhoršuje iba bolesť alebo choroba, ale aj nové prostredie, hluk, nové zvuky a vône, noví ľudia, ktorí prichádzajú a odchádzajú.

Okrem toho, dieťa s PAS prežíva vyššiu úzkosť a vo všeobecnosti negatívne reaguje na nové situácie. **Dieťa sa často stáva obeťou rýchleho vyšetrenia, bez ohľadu na úroveň jeho porozumenia.** Výsledkom je, že aj dieťa, ktoré zvyčajne neprejavuje problémové správanie, môže reagovať agresívne alebo záchvatom hnevu. Táto situácia je o to komplikovanejšia vtedy, ak lekár a zdravotnícky personál nemá skúsenosti s deťmi s PAS, respektíve nerozumie dopadom diagnózy na priebeh lekárskeho vyšetrenia.

Deti s PAS si z hľadiska svojich špecifických príznakov vyžadujú individuálny prístup. Pre nás banálne vyšetrenia, môžu u nich a ich rodiny vyvolávať stres, čo zhoršujú aj problémy s porozumením, ťažkosti vyjadriť sa a problém s akceptáciou zmien. **Väčšie povedomie o autizme zo strany lekárov a zdravotníckych pracovníkov, vie výrazne znížiť stres z absolvovania vyšetrenia, či už zo strany dieťaťa, rodiča, alebo samotného lekára.**

U detí s PAS s pridruženým narušeným intelektom a závažnými deficitmi v oblasti komunikácie, je prítomnosť rodiča pre dieťa veľmi dôležitá - rodič predstavuje pre dieťa oporný bod, známy stimul, čo dokáže pozitívne vplyvať na dieťa. Priebeh samotného vyšetrenia nezávisí len od rodiča alebo správania dieťaťa, ale aj od lekára a pripravenosti zdravotníckeho zariadenia a personálu.

PREČO DIEŤA PRI VYŠETRENÍ NESPOLUPRACUJE?

- V úvode *je dôležité odhaliť dôvod, pre ktorý dieťa odmieta lekárske vyšetrenie absolvovať.*
- Môžeme naraziť na niekoľko problémov, ktoré súvisia buď s **ťažkosťami, ktoré vychádzajú z limitovaných zručností** detí s PAS alebo s **ťažkosťami behaviorálneho či senzorickeho charakteru.**
- Problém s obmedzenými zručnosťami si môžeme predstaviť napr. na situácii, kedy sa od dieťaťa očakáva vykonať určité správanie, ktoré však nevie urobiť (*napr. ak mu lekár povie, aby otvorilo ústa alebo zatvorilo päsť*). V tejto situácii môže rodič **potrebné zručnosti učiť doma, zábavnou formou a pri hre.**
- Ak je problém v behaviorálnej alebo senzorickej stránke, tam je už potrebný dôkladnejší prístup a zhodnotenie podnetov, ktoré správanie vyvolávajú. Či už ide o zvuk, ktorý dieťa nevie akceptovať alebo strach z neznámeho. **Spolupráca s odborníkom v senzorickej integrácii a behaviorálnej analýze je v tomto prípade veľmi vítaná.**

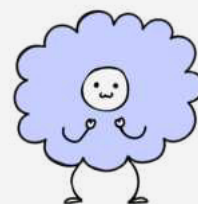

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

Existuje viacero spôsobov ako pripraviť dieťa na zvládnutie novej situácie, návštevu nového miesta, alebo absolvovanie nového zážitku. Tieto techniky nazývame **PREVENTÍVNE**, resp. **PROAKTÍVNE**.

Tieto stratégie by mali byť prvé, na ktoré je potrebné sa pri príprave na lekárske vyšetrenie zamerať, pretože

**PREVENCIA JE
NAJEFEKTÍVNEJŠOU
STRATÉGIOU.**

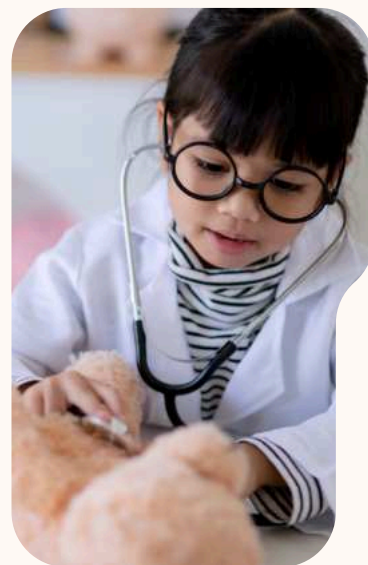

SÚ PROAKTÍVNE STRATÉGIE ÚČINNÉ?

Áno. Proaktívne stratégie sú účinné najmä preto, že sa aplikujú ešte pred výskytom nežiaduceho správania. Zjednodušene povedané - vyhnete sa problému skôr ako začne a zároveň podporíte žiaduce správanie.

1. HRAJTE SA „NA LEKÁRA“

- Už v domácom prostredí môžete pomôcť dieťaťu zoznámiť sa s vybavením, s ktorým sa stretne počas lekárskeho vyšetrenia.
- S použitím obľúbených hračiek sa môžete zahrať na „nemocnicu“. Počas hry sa snažte čo najprirodzenejšie prezentovať lekárske pomôcky a posilňujte pozitívne správanie dieťaťa.

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

2. NAVŠTÍVTE AMBULANCIU V PREDSTIHU

- Ak je možné, navštívte ambulanciu lekára alebo prostredie zdravotníckeho zariadenia ešte pred tým, ako je dieťa objednané na vyšetrenie.
- Dieťa sa zoznámi s prostredím a lekárom pri neaverzívnej situácii, a tak nebude mať strach pred ďalšou návštevou.
- V prvý deň môžete prísť na ihrisko v blízkosti nemocnice alebo ambulancie, kam plánujete ísť na vyšetrenie.
- Ďalší deň prídete iba k dverám ambulancie a odídete. Neskôr vojdete do čakárne, dieťa sa zahrá s obľúbenou hračkou a odchádzate domov.
- *Postupnými krokmi tak podporíte bezproblémový príchod a ošetrovanie v ambulancii (Allen & Kupzyk, 2016).*

3. VYUŽÍVAJTE DESENSITIZÁCIU

- Ak má dieťa problém akceptovať lekársky úkon, používame rôzne behaviorálne postupy, medzi ktoré patrí aj desenzitizácia.
- **Pri desenzitizácii sa úkon rozdelí na kroky od tých, s ktorými dieťa nemá problém, až po tie, ktoré dieťa úplne odmieta.**
- Ak má dieťa napr. problém s akceptáciou fonendoskopu, môže ho rodič začať **postupne párovať s obľúbenými hračkami alebo aktivitami** - bude počúvať srdiečko plyšového macka a pod.
- Postupne bude rodič skúšať prikladať fonendoskop na tričko dieťaťa, najprv na krátku dobu (1-2 sekundy), a neskôr čas predlžovať, až sa postupne dopracuje k priloženiu fonendoskopu pod tričko dieťaťa na takú dobu, ktorá je potrebná na úspešné absolvovanie vyšetrenia (Trellová a kol., 2024).

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

DESENSITIZÁCIA - FONENDOSKOP

1. Dieťa akceptuje fonendoskop vedľa seba pri hre s obľúbeným predmetom.
2. Dieťa sa dotkne fonendoskopu.
3. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 1 sek kým sa hrá s obľúbeným predmetom.
4. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 3 sek kým sa hrá s obľúbeným predmetom.
5. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 5 sek kým sa hrá s obľúbeným predmetom.
6. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 1 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
7. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 3 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
8. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 5 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
9. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát na tričko na 10 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
10. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát pod tričko na 1 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
11. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát pod tričko na 3 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
12. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát pod tričko na 5 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.
13. Dieťa si nechá položiť fonendoskop na hrud'/chrbát pod tričko na 10 sek kým čaká za obľúbeným predmetom.

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

4. POUŽITE VIZUÁLNU PODPORU

Jednou z možných efektívnych stratégií je využívanie vizuálnej podpory. Vizuálna podpora pozostáva z použitia fotografií, obrázkov, piktogramov alebo zoznamu, ktoré pomáhajú pri problémoch s porozumením. Je vysoko efektívna hlavne pre dieťa s ťažkosťami v oblasti komunikácie. Obzvlášť užitočná je pri nových a náročných situáciách, ktoré dieťa čakajú, ako napr. lekárske vyšetrenia.

Medzi hlavné znaky PAS patria deficity v oblasti sociálnych interakcií, receptívnej a expresívnej komunikácie a problémy s obmedzenými záujmami, či výskyt repetitívneho správania. Vizuálna podpora pomáha pripraviť dieťa na zmeny, a podporiť tak porozumenie použitím obrázkov či písaného textu.

Metódy, ktoré môžu deťom s autizmom uľahčiť absolvovanie lekárskeho vyšetrenia zahŕňajú:

Video
tréning

Sociálny
príbeh

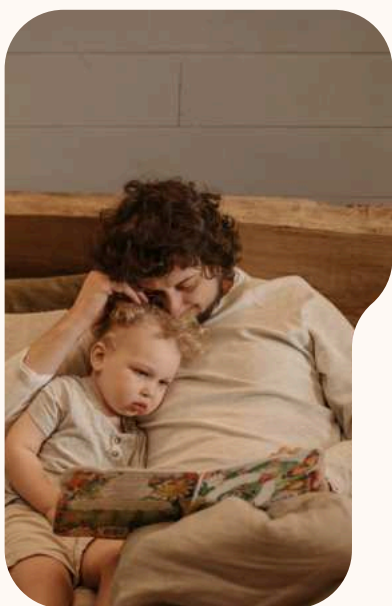
Písaný alebo
obrázkový
rozvrh

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

VIDEO TRÉNING

- Video tréning je technika, ktorá pomáha dieťaťu pripraviť sa na lekárske vyšetrenie tým, že na videu dokáže názorne vidieť prebiehajúcu činnosť.
- Dieťa je tak oboznámené s činnosťou a jej krokmi skôr, ako k nej dôjde.
- Video tréningom je možné znížiť úzkosť a stres v súvislosti s lekárskou procedúrou a zvýšiť úspešnosť dieťaťa pri absolvovaní vyšetrenia.

SOCIÁLNE PRÍBEHY

- Ide o obrázkovú formu vizuálnej podpory, ktorá s pomocou krátkeho textu popíše dieťaťu s PAS, čo ho čaká počas vyšetrenia.
- Sociálny príbeh mu pomáha pochopiť a pripraviť ho na neznámu situáciu.
- Ak vaše dieťa potrebuje vedieť podrobnosti o priebehu lekárskeho vyšetrenia vopred, môžete mu príbeh prečítať niekoľko dní pred návštevou. Využite to ako čas na krátke zodpovedanie otázok o nastavajúcom vyšetrení.
- Ak čítanie príbehu v predstihu spôsobí, že dieťa bude nervóznejšie, počkajte s tým až tesne pred návštevou lekára (napr. v aute) alebo keď už čakáte v čakárni.

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

Niekedy, keď som dlho chorý, musí ma lekár lepšie prezrieť.

Vtedy pôjdem k lekárske, aby mi zobrala z rúčky krv.

Lekárka mi pomáha, aby som bol zdravý a cítil sa dobre. Niekedy však potrebuje skontrolovať moju krv, aby zistila, či je všetko v poriadku.

Keď idem na odber krvi, viem, čo sa bude diať.

Najprv prideme do čakárne, kde musím chvíľku čakať.

Môžem si so sebou zobrať obľúbenú hračku alebo knižku, aby som sa cítil pohodlne.

Keď prídem na rad, sestrička ma aj s maminou zavolá dovnútra.

Sestrička je milá a pomôže mi so všetkým, čo budem potrebovať.

Sadnem si do pohodlného kresla.

Sestrička mi najprv musí stiahnuť rúčku pevnou páskou. Pomáha, aby našli správne miesto na odber krvi.

Môžem sa pozerat' inam, ak chcem, alebo sa pozerat' na hračku, ktorú som si priniesol.

Potom sestrička použije malú ihlu.

Môžem cítiť malé pichnutie, ale trvá to len chvíľku.

Je to ako rýchle štípnutie včielkou, ktoré rýchlo prejde.

Sestrička vezme trochu krvi.

To trvá len pár sekúnd. Počas toho môžem zostať pokojný a dýchať zhlboka alebo počítať do 10.

Môžem si predstaviť niečo pekné, ako napríklad obľúbené miesto alebo hru, držať mamine ruku, alebo sa hrať s hračkou, ktorú som si vzal so sebou.

Keď je odber hotový, dostanem náplasť.

Sestrička mi dá náplasť na miesto, kde bola ihla. Môžem si vybrať náplasť s obrázkom, ktorý sa mi páči.

Po odbere si môžem pochutnať na malej odmenke.

Môže to byť sladkosť, nápoj alebo niečo, čo mi urobí radosť.

Lekár a sestrička ma pochvália, aký som bol statočný.

Po odbere krvi sa môžem vrátiť domov.

AKO SA PRIPRAVIŤ PRED NÁVŠTEVOU LEKÁRA?

AKO NAPÍSAŤ SOCIÁLNY PRÍBEH?

- ★ Opíšte situáciu a priestor čo najpodrobnejšie.
- ★ Zamerajte sa na dôležité sociálne podnety a udalosti, ktoré sa môžu objaviť a prečo tieto udalosti nastávajú.
- ★ Príbeh môžete písať v prvej („Pôjdem k lekárovi“) alebo tretej osobe („Tomáš pôjde k lekárovi“).
- ★ Príbeh píšete konkrétne pre vaše dieťa a procedúru, ktorú bude absolvovať.
- ★ Nepoužívajte fakty, ktorými si nie ste istí (napr. „Lekár strekne studený sprej na moju ruku“), ale skôr povedzte („Lekár môže dať niečo na moju ruku“).

ČO POUŽITĚ POČAS NÁVŠTEVY LEKÁRA

1. POUŽITE „COPING KIT” (SÚPRAVA NA ZVLÁDNUTIE ZÁŤAŽE)

- “Coping kit” (súprava na zvládanie záťaže) je **súbor senzorických predmetov alebo stratégií**, ktoré dieťaťu s autizmom alebo inými vývinovými poruchami **pomáhajú zvládať stres, úzkosť alebo iné senzorické preťaženie z prostredia**.
- Hlavným cieľom je **lepšie a jednoduchšie zvládnutie ťažkých alebo emocionálne náročných situácií**, ktoré sú spojené so samotným vyšetrením alebo čakaním na vyšetrenie.
- Dôvodom týchto „ťažkých” situácií je *chaotické prostredie, nepredvídateľné čakacie doby, narušenie osobného priestoru, nepríjemné vyšetrenia* a mnoho ďalších výrazných stimulov.
- Predmety môžu byť **uložené a dostupné v čakárňach a ambulanciách lekára** v prehľadných plastových nádobách spolu so zoznamom predmetov a informáciach o ich použití.
- Alebo si takýto „Coping kit” vie rodič vytvoriť sám a nosiť so sebou na rôzne vyšetrenia.

ČO BY MAL „COPING KIT” OBSAHOVAŤ?

VIZUÁLNE POMÔCKY

- sociálne príbehy
- vizuálne rozvrhy
- checklisty (kontrolný zoznam)
- tablety

AUDITÍVNE POMÔCKY

- zvukové hračky
- zvukové knihy
- hudobné nástroje

SENZORICKÉ HRAČKY

- točiace predmety
- svietiace hračky
- lávové lampy
- senzorické hračky

ČO POUŽIŤ POČAS NÁVŠTEVY LEKÁRA

PRÍKLADY „COPING KIT”

PREDMET	CIEĽ PREDMETU	SENZORICKÁ MODALITA
Mäkké loptičky	upokojenie, pozornosť, tlak	taktilná, propriocepčná
Vibračné predmety	upokojenie, tlak, rovnováha	taktilná, vestibulárna
Slnečné okuliare	redukcia svetla	vizuálna
„Vlíčik”	stimulácia, upokojenie	vizuálna, taktilná
Slúchadlá s potlačením hluku	redukcia hluku	auditívna
Svietiace hračky	stimulácia, zmena svetelného vstupu	vizuálna
Sliz, plastelína	stimulácia, upokojenie, tlak	vizuálna, taktilná, propriocepčná
Lávová lampa	upokojenie, pozornosť, stimulácia	vizuálna
Senzorické fľaše	upokojenie, stimulácia	vizuálna, auditívna
Tablet	technologické rozptýlenie	vizuálna, auditívna

(Litwin & Sellen, 2023)

ČO POUŽIŤ POČAS NÁVŠTEVY LEKÁRA

VIZUALIZÁCIA PREDMETOV V „COPING KIT”

Gumené
loptičky

Okuliare

Slúchadlá

Lávové a
senzorické
fľaše

Sliz a
plastelína

Presýpacie
hodiny

Tablet

Svietiace
hračky

2. POUŽITE VIZUÁLNU PODPORU

Metódy, ktoré môžu deťom s autizmom uľahčiť absolvovanie lekárskeho vyšetrenia zahŕňajú:

Video
tréning

Sociálny
príbeh

Písaný alebo
obrázkový
rozvrh

ČO POUŽIŤ POČAS NÁVŠTEVY LEKÁRA

PÍSANÝ ALEBO VIZUÁLNY ROZVRH

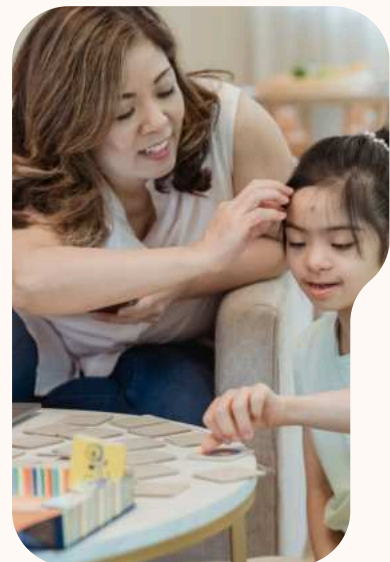
- Ide o zoznam jednotlivých krokov, z ktorých vyšetrenie pozostáva. Dieťa si môže absolvované kroky postupne odškrtnávať a má tak prehľad o tom, čo ho ešte čaká.
- Vizuálny rozvrh je zobrazenie toho, čo sa bude diať počas danej činnosti.
- V kombinácii s domácim nácvikom vyšetrenia môže táto metóda výrazne prispieť k príjemnému priebehu vyšetrenia v ambulancii lekára.

ČO POUŽIŤ POČAS NÁVŠTEVY LEKÁRA

AKO POSTUPOVAŤ PRI TVORBE VIZUÁLNEHO ROZVRHU?

- ☆ Rozhodnite sa, aké vyšetrenie zaradíte do plánu.
- ☆ Vymenujte jednotlivé kroky vyšetrenia, ktoré dieťa čakajú a zobrazte ich v obrázkovej alebo písomnej forme. Rozvrh potom vytlačte, prípadne zalaminujte a prineste ho so sebou k lekárovi.
- ☆ Rozvrh by mal byť vášmu dieťaťu k dispozícii počas celého vyšetrenia.
- ☆ Počas vyšetrenia si môže dieťa prechádzať jednotlivými krokmi samo alebo mu ich ukazujte vy a postupne ich zo zoznamu odškrtnávejte.
- ☆ Posilnite a pochváľte dieťa za ukončenie činností podľa harmonogramu.

RELAXAČNÉ TECHNIKY

Ak nás čaká situácia, z ktorej máme obavy alebo strach, často sa snažíme presmerovať svoju pozornosť na inú, príjemnejšiu činnosť. U detí s PAS sa o to môžeme pokúsiť relaxačnými technikami.

HLBOKÉ DÝCHANIE

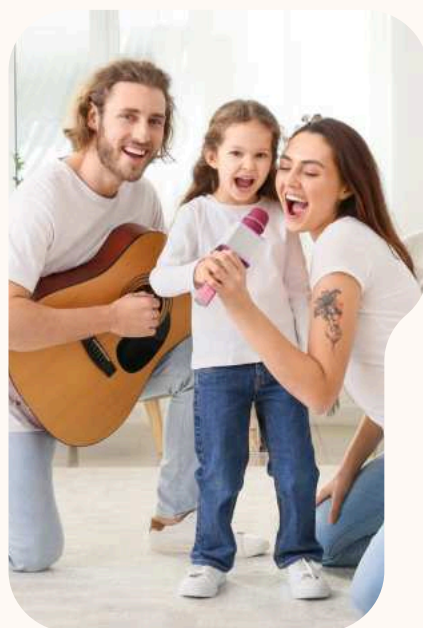
- Naučte svoje dieťa dýchať zhlboka, zadržať dych na pár sekúnd a postupne vydýchnuť.
- U menších detí môžete využiť veternú vrtuľu alebo bubliny - sústredia sa tak na dýchanie a odvrátia pozornosť od toho, čo sa deje okolo nich.

MASÁŽ NA UVOĽNENIE SVALOVÉHO NAPÄTIA

- Dieťa môžete masírovať, hladkať a postupne uvoľniť jeho napäté telo.

POČÚVANIE HUDBY

- Či už má dieťa rado detské pesničky alebo relaxačnú hudbu, môžete si ich pustiť alebo spolu zaspievať.

OBLÚBENÉ HRAČKY ALEBO PREDMETY

- Využívajte obľúbené hračky alebo aktivity, ktoré má dieťa rado a ktoré dokážu odpútať jeho pozornosť napr. od lekárskeho vyšetrenia.

AKÉ BY MALI BYŤ HRAČKY ALEBO PREDMETY, KTORÉ POUŽIJETE POČAS VYŠETRENIA?

DIEŤAŤU ZNÁME,
SCHOPNÉ UDRŽAŤ
JEHO POZORNOSŤ

NOVÉ A
PODNETNÉ

POVOLENÉ V
NEMOCNICIACH A
AMBULANCIACH

SENZORICKY
ZAUJIMAVÉ

L'AHKO
PRENOSNÉ

TAKÉ, KTORÉ SI
NEVYZADUJÚ
POHYB DIETATA

TIPY PRE LEKÁROV A ZDRAVOTNÍCKYCH PRACOVNÍKOV

Znížte množstvo senzorických podnetov počas vyšetrenia

- Odporúča sa vziať dieťa s PAS a jeho rodičov do tichej miestnosti, ktorá je **slabo osvetlená s minimálnym lekársnym vybavením**.
- Pomôže to **znižiť množstvo zmyslového preťaženia**, ktoré na dieťa s autizmom vplýva.
- V miestnosti by nemali byť iní pacienti.
- **Cielom je vytvoriť uvoľnené, pokojné prostredie tak, aby vyhovovalo špecifickým potrebám dieťaťa.**

Zistite, akým spôsobom pacient komunikuje

- Ďalšia vec, ktorú môžete urobiť, je **opýtať sa rodiča, ako dieťa zvyčajne komunikuje**.
 - Je tiež potrebné zistiť, či pacient využíva alternatívnu a podpornú komunikáciu.
- Ak je to možné, vopred si to **zistite od rodičov ako dieťa rozumie hovorenej reči, do akej miery je dieťa schopné hovoriť, či vie čítať a písať**.
 - Vždy je potrebné mať na pamäti to, že **komunikácia pre dieťa s PAS môže byť náročná**.

TIPY PRE LEKÁROV A ZDRAVOTNÍCKYCH PRACOVNÍKOV

Obmedzte počet osôb v miestnosti len na nevyhnutné množstvo

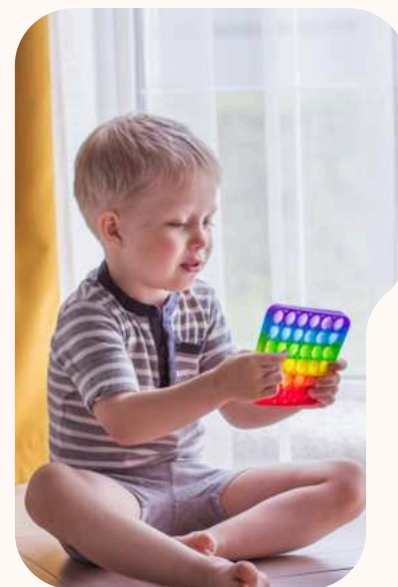
- Ak je dieťa s PAS hospitalizované alebo je na špeciálnom vyšetrení, odporúča sa **obmedziť počet zdravotníckych pracovníkov, ktorí sa o neho starajú.**
- Je dobré, ak sa každá nová osoba, lekár alebo zdravotník dieťaťu najprv **predstaví a oboznámi ho s tým, prečo tam je a čo bude robiť.** Stačia aj 2 minúty na privítanie a zoznámenie sa.

Objednajte dieťa na presný čas

- Lekári a iní zdravotnícki pracovníci by sa mali snažiť **minimalizovať čas, ktorý musí dieťa s autizmom stráviť v čakárni.** Je preto vhodné objednávať dieťa na **presný termín a čas** (najlepšie ráno - ako prvý pacient).

Používajte vizuálnu podporu a senzorické predmety počas čakania

- Je dobré **upraviť prostredia tak, aby malo dieťa možnosť zahrať sa a zabaviť sa** v čase, kedy zdravotnícky personál vysvetľuje rodičovi priebeh vyšetrenia.

TIPY PRE LEKÁROV A ZDRAVOTNÍCKYCH PRACOVNÍKOV

Poskytnite deťatú dostatok času

- Myslite na to, že dieťa s autizmom potrebuje **dostatok času na vykonanie krokov** vyšetrenia alebo kým zareaguje na Vašu inštrukciu.
- Vyhradte si teda **dostatok času na vyšetrenie** - *minimálne 2-krát viac, ako je potrebné pri vyšetrení neurotypického dieťaťa.*

Vnímajte rodiča ako experta pre svoje dieťa

- Požiadajte rodiča o **návrhy, ako by ste mali pristupovať k dieťaťu, s čím majú skúsenosť, že funguje, ako deeskalovať správanie alebo ako s dieťaťom komunikovať a pod.**
- Pamätajte, že rodič je s ním 24 hodín denne, 7 dní v týždni a pozná ho najlepšie.
- Zároveň sa snažte **nechať rodiča pri dieťati čo najdlhšie**, najmä počas hospitalizácie alebo vyšetrenia, ktoré dieťa musí absolvovať.

Poskytujte jasné, presné a zrozumiteľné informácie

- Pri vysvetľovaní priebehu vyšetrenia alebo následnej liečby, **používajte jasné a zrozumiteľné informácie** - ako pre rodiča, tak aj pre dieťa.
- Počas vyšetrenia *hovorte o tom, čo budete robiť, ako dlho to bude trvať, aby dieťa vedelo, čo sa bude diať.*

TIPY PRE RODIČOV

- ★ Komunikujte s lekármi a zdravotníckymi pracovníkmi o potrebách vášho dieťaťa.
- ★ Využívajte vizuálne pomôcky alebo sociálne príbehy, aby dieťa videlo a vedelo, čo ho čaká.
- ★ Nacvičujte priebeh lekárskeho vyšetrenia už v domácom prostredí.

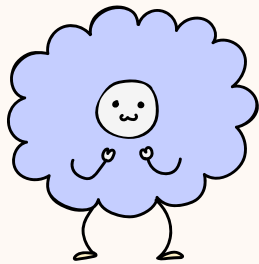
- ★ Pripravte si hračky, s ktorými sa dieťa bežne hrá.

Informujte sa u svojho lekára o možnosti aplikácie krému alebo sprejov, ktoré znecitlivejú miesto proti bolesti.

TIPY PRE RODIČOV

- ★ Porozprávajte sa s lekárom a zdravotníkmi o priebehu vyšetrenia pred samotnou návštevou.

Počas odberu krvi môžete využiť špecifické nástroje na odber krvi, napr. Buzzy (buzzy4shots.com)

- ★ Počas vyšetrenia sa snažte zostať pokojný, ovládanie vašich prejavov môže pomôcť dieťaťu urobiť to isté.
- ★ Posilnite a odmeňte spoluprácu dieťaťa.

AKO POSILNIŤ ÚSPEŠNÉ ABSOLVOVANIE LEKÁRSKEHO VYŠETRENIA?

Správne *posilnenie žiadúceho správania počas vyšetrenia zvýši pravdepodobnosť, že dieťa aj v budúcnosti pri rovnakej procedúre bude spolupracovať*. Je však dôležité dodržať základné princípy správneho posilňovania správania.

AKO SPRÁVNE POUŽIŤ POSILNENIE PO ABSOLVOVANÍ LEKÁRSKEHO VYŠETRENIA?

- ★ Vyberte odmenu, ktorú vaše dieťa nemá tak často k dispozícii a je dostatočne výnimočná na to, aby bola motivujúca na absolvovanie lekárskeho vyšetrenia.
- ★ Ak má dieťa absolvovať niekoľko rozličných procedúr v daný deň, pripravte si viacero rôznych odmien, aby dieťa zostalo motivované počas celého vyšetrenia.
- ★ Posilnite čo najskôr. Ak to nie je možné, použite vizualizáciu, kedy dieťaťu ukážete, kedy odmena príde (napr. Najprv - Potom kartičku, obrázok aktivity, žetón).
- ★ Pomenujte správanie, ktoré posilňujete (napr.: „pekne si sedel“, „páčilo sa mi, ako si vošiel dnu“).
- ★ Stojte si za svojim slovom a vždy posilnite, ako ste slúbili.

ČO MÔŽE BYŤ ODMENOU?

Pohladenie

Vystískanie

Úsmev

Pochvala („Jéj, si super.“, „Si hrdina!“)

Cukráreň

Hračka

Sladká odmena

Tablet

Ihrisko

Výlet do parku

VSTUPNÝ DOTAZNÍK PRE PRÍJEM PACIENTA S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA

OSOBNÉ UDAJE

Meno a priezvisko pacienta: _____

Dátum narodenia: _____

Rodné číslo: _____

Diagnóza: _____

Meno rodiča/zákonného zástupcu:

Kontakt: _____

KOMUNIKÁCIA

Dieťa komunikuje (vyberte z možností):

- slovne, v celých vetách
- slovne, v krátkych frázach
- 1-slovné odpovede
- pomocou posunkov
- pomocou obrázkov
- nemá žiadnu formu komunikácie
- iné: _____

AKO S DIETĀŤOM KOMUNIKOVAŤ

Pri komunikácii a interakcií s ním (vyberte z možností):

- používajte jednoduché a priame inštrukcie.
- nechajte dieťaťu čas na spracovanie informácií, otázky alebo inštrukcie,
- poskytnite 2 - 3 možnosti pri ponúkaní predmetov/činností
- upozornite dieťa na plánovanú zmenu alebo prechod od činnosti,
- udržiavajte tlmené osvetlenie,
- znížte intenzitu hluku
- modelujte všetky kroky procedúry, ktoré má dieťa vykonať,
- používajte vizuálny rozvrh postupov vyšetrenia,
- používajte písomný zoznam krokov vyšetrenia,
- posilnite správanie dieťaťa na konci procedúry.

VSTUPNÝ DOTAZNIK PRE PRÍJEM PACIENTA S PORUCHOU AUTISTICKÉHO SPEKTRA

ĎALŠIE INFORMÁCIE

Ako dieťa reaguje na nové osoby?

Je dieťa citlivé na dotyk?

Je dieťa citlivé na hluk?

Ako dieťa reaguje, ak sa k nemu priblížia cudzie osoby?

Je dieťaťu nepríjemné udržiavať očný kontakt?

Je dieťa schopné porozumieť inštrukciám?

Ako prejavuje bolesť?

Aké sú včasné varovné signály naznačujú, že dieťa je rozrušené?

ZDROJE

1. ALLEN KD, KUPZYK S. (2016). Compliance with medical routines. In Luiselli, J. K. (ed.), Behavioral Health Promotion and Intervention in Intellectual and Developmental Disabilities, Evidence-Based Practices in Behavioral Health. Springer.
2. AUTISM SPEAKS. (2024). Autism & Hospital Visits: How to prepare your child or support your staff to improve outcomes. Dostupné na: <https://aware-uk.org/wp-content/uploads/2021/12/Hospital-visits.pdf>.
3. AUTISM SPEAKS. (2024). Autism and Medicine for Challenging Behaviors: Safe and Careful Use. A Guide for Families of Children with Autism. Dostupné na: <https://echoautism.org/wp-content/uploads/2019/09/SafeMedUse-Tool-Kit-6.pdf>.
4. BULTAS, M.W., McMILLIN, S.E., & ZAND, D.H. (2016). Reducing barriers to care in the office-based health care setting for children with autism. *Journal of Pediatric Health Care*, 30(1), pp.5-14.
5. KALB, L. G. (2012). Psychiatric-related emergency department visits among children with an autism spectrum disorder. *Pediatric Emergency Care*, 28, 1269–1276.
6. KHACHADOURIAN, V., MAHJANI, B., SANDIN, S., et al. (2023). Comorbidities in autism spectrum disorder and their etiologies. *Translational Psychiatry*, 13(1), pp. 71.
7. KOPECKY, K., BRODER-FINGERT, S., IANNUZZI, D., & CONNORS, S. (2013). The needs of hospitalized patients with autism spectrum disorders: a parent survey. *Clinical Pediatrics*, 52(7), pp. 652-60.
8. LEEKAM, S. R., NIETO, C., LIBBY, S. J., WING, L., GOULD, J. (2007). Describing the sensory abnormalities of children and adults with autism. In *Journal of Autism and Developmental Disorders*. Vol. 37, pp. 894 – 910.
9. HNILICOVÁ, S. & OSTATNÍKOVÁ, D. (2018). Poruchy autistického spektra – včasná diagnostika a skríning. *Pediatrica pre prax*. 19(2), s. 52-56.
10. MAENNER, M.J., WARREN, Z., WILLIAMS, A.R., et al. (2023). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years – autism and developmental disabilities monitoring network, 11 Sites, United States, 2020,“ *MMWR Surveillance Summaries*, 72(2), pp. 1 – 14.
11. OSTATNÍKOVÁ D, PIVOVARČIOVÁ A, HNILICOVÁ S, et al. (2014). Manažment detí s autizmom. *Pediatrica pre prax*. 15(2): 81-85.
12. TRELLOVÁ, I., HNILICOVÁ, S., KRÁLIKOVÁ, I. (2024). Využitie behaviorálnych intervencií pri nácviku klinických vyšetrení u detí s autizmom. In *Pediatrica pre prax*. 25(2) s. 1-6.
13. WILSON, S.A., & PETERSON, C.C. (2018). Medical care experiences of children with autism and their parents: A scoping review. *Child: Care, Health, and Development*, 44(6), pp. 807-817.